Акыллыга сүз әйттем...:
Табышмаклар
УДК 821.512.145-1-93
ББК 84(2Рос=Тат)-5
М96
Китап Татарстан Республикасы Министрлар Кабинеты каршындагы «Татарстан Республикасы халыклары телләре турында» Татарстан Республикасы Законын гамәлгә ашыру комитеты ярдәмендә нәшер ителде.
Редакторы НУРЗИДӘ НОТФУЛЛИНА
Сериянең рәссамы ЛИЛИЯ ЗОЛОНДИНОВА
Рәссамы АЛЛА АЙСЕНА
Мөҗәһит
Акыллыга сүз әйттем...: Табышмаклар.— Казан: Мәгариф, 2003.— 47 б.: рәс. б-н.
ISBN 5-7761-1303-2
ISBN 5-7761-1303-2
© «Мәгариф» нәшрияты, 2003

Кояшлы ил, нурлы ил —
Охшаган чаптар атка.
Тырыш халкының даны
Яңгырый бар тарафка.
Нинди ил ул? Ул илдә
Сөйлиләр кайсы телдә?
(Татарстан. Татар, рус
һәм башка телләрдә)
Әткәң-әнкәңдәй газиз,
Кадерле һәм якын ул.
Боздай каты, салкын ул,
Күп вакытта ялкын ул.
(Туган тел)
Йөзәм, ләкин суда түгел,
Йөзәм сезнең өстә мин.
Шат чагында ап-ак булам,
Кайчак кара төстә мин.
(Болыт)
Тотам дисәң тоттырмый,
Ялык-йолык итә ул.
Болыт белән килә дә
Болыт белән китә ул.
(Яшен)
Ярты икмәк, туп, урак,
Торган җире бик ерак.
(Ай)
Чулпан да ул, Зөһрә дә,
Венера да кайчакта.
Шундый матур балкып тора
Кояш уянган чакта.
(Йолдыз)
Колач җәеп каршы ала,

Сулышларны киңәйтә.
Кайчак ул караңгы, шомлы...
Исемен аның кем әйтә?
(Урман)
Мине алып йөрсәгез,
Карурманга керсәгез,
Диңгезләрдә йөзсәгез,
Онытмагыз сез шуны —
Белмәссез адашуны.
(Компас)
Сайрар кошлар патшасы ул,
Җырчылар көнләшерлек.
Дөньяда бер кош та юктыр
Шул кошка тиңләшерлек.
(Сандугач)
Ап-ак күлмәген кигән дә
Яшел шәлен ябынган.
Башкалардан өстен тора
Зифалыгы ягыннан.
(Каен)
Күп чәчәкләр белән бергә
Бер үк җирдә үсәләр.
Шифасы күп булган өчен,
Чәен ясап эчәләр.
(Мәтрүшкә)
Баш очымда эленеп тора,
Ә моңнары түгелеп тора.
Иртәгә көн нинди булыр —
Җырларыннан беленеп тора.
(Тургай)
Бодайда да, арышта да,
Арпада да булам мин.
Җәйләр матур килә икән,
Бөртек белән тулам мин.
(Башак)
Җылы яктан кайтуына
Өйләр ясап куябыз.
Хәтта кереп тә карамый,
Ошамаса оябыз.
(Сыерчык)
Өе биектә булса да,
Үзе бер генә катлы.
Тәрәзәсе юк, аяклы,
Хуҗалары — канатлы.
(Сыерчык оясы)
Кар да түгел, ә ява:
Ап-ак булды бар һава.
Кыш та түгел югыйсә,
Җәйге җылы җил исә.

(Тупыл мамыгы яву)
Кап-кара түбәтәй кигән,
Ап-актыр яңаклары.
Яшькелт-сары түшкәйләре,
Карасу канатлары.
(Песнәк)
Тук та тук дип утыра ул,
Тук түгелдер, ачтыр ул.
Агачлардагы кортларны
Чүпләргә бик мачтыр ул.
(Тукран)
Төп шөгыле — караклык,
Төсе — аклы-каралы.
Ә койрыгы — сиртмәле,
Күрсәң, исең китмәле.
(Саескан)
Кайрым яшел, яфракларым
Сөйләшәләр җилсез дә.
Йорт салырга теләсәгез,
Бүрәнә булам сезгә.
(Усак)
Туганда ук эшләпәсен
Киеп туа.
Тик шулай да күләгәдә
Гомере уза.
(Гөмбә)
«Тырыш»ның соңгы хәрефен
Алыштырып куйсагыз,
Миңа китереп салырсыз,
Гөмбә, җиләк җыйсагыз.
(Тырыс)
Сөттәй ап-ак тамчылар
Яшел болыт астында.
Хуш исләрен таратып
Җемелдиләр каршымда.
(Энҗе чәчәк)
Сайрамый да, җырламый да,
Тик кычкырып моңлана.
Ул кычкыргач, су керергә
Вакыт җитә, соңлама.
(Күке)
Йә су белән юына,
Йә тузанда коена.
Үзе безгә сыена.
Гомер буе безнең белән
Яшәргә дип җыена.
(Чыпчык)
Җепшек бураны да бар,
Тәмле боткасы да бар.

Аның карасы да бар,
Хәтта аласы да бар.
(Карга)
Җәй дә гөр-гөр,
Кыш та гөр-гөр
Гөрли дә гөрли генә.
Түбә астында яши ул
Михнәтләр күрми генә.
(Күгәрчен)
Бәбкә-фәлән күрмәмме дип
Әйләнә баш очымда.
Күзен дә йоммый ата каз
Менә шуның өчен дә.
(Тилгән)
Ялгыш кына тисәгез дә,
Елатабыз, чагабыз.
Безгә үпкәли күрмәгез,
Шул саклану чарабыз.
(Кычыткан)
Ул борыны, ул канаты!..
Ә күзләре ут кебек.
Хәтта куян мескеннәргә
Очып төшә ук кебек.
(Бөркет)
Аяклары озын булгач,
Йөриләр биеп кенә.
«Туган җирләрдә күбрәк
Тор-рыйк без», — диеп кенә.
(Торна)
Тәне тулы тәңкәсе,
Елга — аның әнкәсе.
(Балык)
Зәңгәр дулкыннар өстендә
Йөзәләр дә очалар...
Әллә шуны да белмисең?
Балык тота ич алар.
(Акчарлак)
Балык кебек йөзә ул,
Океаннар гизә ул.
Баласына, кадерләп,
Тәмле сөт имезә ул.
(Кит)
Балык дисәң дә балык!..
Тора халык таң калып.
Тәмле прәннек, кәнфитне
Ашый кулыңнан алып.
(Дельфин)
Түп-түгәрәк кара күз,
Сап-сары керфекләре.

Ул ярата кояшны,
Без — аның бөртекләрен.
(Көнбагыш)
Төркем-төркем тезелешеп,
Туган якка кайталар.
Өйдәгеләр кызыгып кала:
«Менә бәхетле алар...»
(Казлар)
Өйдәгеләр: «Бак-бак»,— ди.
Кырдагылар: «Сак-сак,— ди.—
Аучылар күреп алыр,
Без тавыш чыгарсак»,— ди.
(Үрдәк)
Куркыныч хәл була калса,
Көрткә генә чума ул.
Бераз гына тын тора да
Тагын килеп чыга ул.
(Көртлек)
Кош булса да оча алмый,
Кызыл күрсә — кабара.
Ни икәнен беләсеңме?
Йә әле әйтеп кара?
(Күркә)
Төсем наратныкы кебек,
Тик кыска шул энәләр.
Яңа елны каршыларга
Мине сорап киләләр.
(Чыршы)
Күзләре — мәченекеләр,
Колаклары — локатор.
Бик тә күрергә теләсәң,
Йокламыйча саклап тор.
(Мәче башлы ябалак)
Кешеләргә бик файдалы
Кош-корт булып саналам.
Тырышмыйча да елына
Йөзләп йомырка салам.
(Тавык)
Кечкенә көнбагыш кебек
Чәчәк булам мин үзем.
Таҗларымны санап кара,
Әгәр булсаң бик түзем.
(Ромашка)
Безли-безли
Нидер эзли.
Тешләмичә
Тәки түзми.
(Черки)
Оча-оча арыйлар да

Бер ботакка сарыйлар.
Аннан ары хуш исле бал
Җыю ягын карыйлар.
(Бал кортлары)
Минсез мунчала да булмый,
Минем бал — иң тәмлесе.
Башкаларга караганда
Мин — иң йомшак тәнлесе.
(Юкә)
Аллы-гөлле чәчәкләрне
Кетер-кетер ашый ул.
Шуннан ап-ак сөтләр ясап,
Көн дә безгә ташый ул.
(Сыер)
Ярты икмәк, туп, урак,
Торган җире бик ерак.
(Ай)
Чулпан да ул, Зөһрә дә,
Венера да кайчакта.
Шундый матур балкып тора
Кояш уянган чакта.
(Йолдыз)
Колач җәеп каршы ала,
Сулышларны киңәйтә.
Кайчак ул караңгы, шомлы...
Исемен аның кем әйтә?
(Урман)
Мине алып йөрсәгез,
Карурманга керсәгез,
Диңгезләрдә йөзсәгез,
Онытмагыз сез шуны —
Белмәссез адашуны.
(Компас)
Сайрар кошлар патшасы ул,
Җырчылар көнләшерлек.
Дөньяда бер кош та юктыр
Шул кошка тиңләшерлек.
(Сандугач)
Ап-ак күлмәген кигән дә
Яшел шәлен ябынган.
Башкалардан өстен тора
Зифалыгы ягыннан.
(Каен)
Күп чәчәкләр белән бергә
Бер үк җирдә үсәләр.
Шифасы күп булган өчен,
Чәен ясап эчәләр.
(Мәтрүшкә)
Баш очымда эленеп тора,

Ә моңнары түгелеп тора.
Иртәгә көн нинди булыр —
Җырларыннан беленеп тора.
(Тургай)
Бодайда да, арышта да,
Арпада да булам мин.
Җәйләр матур килә икән,
Бөртек белән тулам мин.
(Башак)
Җылы яктан кайтуына
Өйләр ясап куябыз.
Хәтта кереп тә карамый,
Ошамаса оябыз.
(Сыерчык)
Өе биектә булса да,
Үзе бер генә катлы.
Тәрәзәсе юк, аяклы,
Хуҗалары — канатлы.
(Сыерчык оясы)
Кар да түгел, ә ява:
Ап-ак булды бар һава.
Кыш та түгел югыйсә,
Җәйге җылы җил исә.
(Тупыл мамыгы яву)
Кап-кара түбәтәй кигән,
Ап-актыр яңаклары.
Яшькелт-сары түшкәйләре,
Карасу канатлары.
(Песнәк)
Тук та тук дип утыра ул,
Тук түгелдер, ачтыр ул.
Агачлардагы кортларны
Чүпләргә бик мачтыр ул.
(Тукран)
Төп шөгыле — караклык,
Төсе — аклы-каралы.
Ә койрыгы — сиртмәле,
Күрсәң, исең китмәле.
(Саескан)
Кайрым яшел, яфракларым
Сөйләшәләр җилсез дә.
Йорт салырга теләсәгез,
Бүрәнә булам сезгә.
(Усак)
Туганда ук эшләпәсен
Киеп туа.
Тик шулай да күләгәдә
Гомере уза.
(Гөмбә)

«Тырыш»ның соңгы хәрефен
Алыштырып куйсагыз,
Миңа китереп салырсыз,
Гөмбә, җиләк җыйсагыз.
(Тырыс)
Сөттәй ап-ак тамчылар
Яшел болыт астында.
Хуш исләрен таратып
Җемелдиләр каршымда.
(Энҗе чәчәк)
Сайрамый да, җырламый да,
Тик кычкырып моңлана.
Ул кычкыргач, су керергә
Вакыт җитә, соңлама.
(Күке)
Йә су белән юына,
Йә тузанда коена.
Үзе безгә сыена.
Гомер буе безнең белән
Яшәргә дип җыена.
(Чыпчык)
Җепшек бураны да бар,
Тәмле боткасы да бар.
Аның карасы да бар,
Хәтта аласы да бар.
(Карга)
Җәй дә гөр-гөр,
Кыш та гөр-гөр
Гөрли дә гөрли генә.
Түбә астында яши ул
Михнәтләр күрми генә.
(Күгәрчен)
Бәбкә-фәлән күрмәмме дип
Әйләнә баш очымда.
Күзен дә йоммый ата каз
Менә шуның өчен дә.
(Тилгән)
Ялгыш кына тисәгез дә,
Елатабыз, чагабыз.
Безгә үпкәли күрмәгез,
Шул саклану чарабыз.
(Кычыткан)
Ул борыны, ул канаты!..
Ә күзләре ут кебек.
Хәтта куян мескеннәргә
Очып төшә ук кебек.
(Бөркет)
Аяклары озын булгач,
Йөриләр биеп кенә.

«Туган җирләрдә күбрәк
Тор-рыйк без», — диеп кенә.
(Торна)
Тәне тулы тәңкәсе,
Елга — аның әнкәсе.
(Балык)
Зәңгәр дулкыннар өстендә
Йөзәләр дә очалар...
Әллә шуны да белмисең?
Балык тота ич алар.
(Акчарлак)
Балык кебек йөзә ул,
Океаннар гизә ул.
Баласына, кадерләп,
Тәмле сөт имезә ул.
(Кит)
Балык дисәң дә балык!..
Тора халык таң калып.
Тәмле прәннек, кәнфитне
Ашый кулыңнан алып.
(Дельфин)
Түп-түгәрәк кара күз,
Сап-сары керфекләре.
Ул ярата кояшны,
Без — аның бөртекләрен.
(Көнбагыш)
Төркем-төркем тезелешеп,
Туган якка кайталар.
Өйдәгеләр кызыгып кала:
«Менә бәхетле алар...»
(Казлар)
Өйдәгеләр: «Бак-бак»,— ди.
Кырдагылар: «Сак-сак,— ди.—
Аучылар күреп алыр,
Без тавыш чыгарсак»,— ди.
(Үрдәк)
Куркыныч хәл була калса,
Көрткә генә чума ул.
Бераз гына тын тора да
Тагын килеп чыга ул.
(Көртлек)
Кош булса да оча алмый,
Кызыл күрсә — кабара.
Ни икәнен беләсеңме?
Йә әле әйтеп кара?
(Күркә)
Төсем наратныкы кебек,
Тик кыска шул энәләр.
Яңа елны каршыларга

Мине сорап киләләр.
(Чыршы)
Күзләре — мәченекеләр,
Колаклары — локатор.
Бик тә күрергә теләсәң,
Йокламыйча саклап тор.
(Мәче башлы ябалак)
Кешеләргә бик файдалы
Кош-корт булып саналам.
Тырышмыйча да елына
Йөзләп йомырка салам.
(Тавык)
Кечкенә көнбагыш кебек
Чәчәк булам мин үзем.
Таҗларымны санап кара,
Әгәр булсаң бик түзем.
(Ромашка)
Безли-безли
Нидер эзли.
Тешләмичә
Тәки түзми.
(Черки)
Оча-оча арыйлар да
Бер ботакка сарыйлар.
Аннан ары хуш исле бал
Җыю ягын карыйлар.
(Бал кортлары)
Минсез мунчала да булмый,
Минем бал — иң тәмлесе.
Башкаларга караганда
Мин — иң йомшак тәнлесе.
(Юкә)
Аллы-гөлле чәчәкләрне
Кетер-кетер ашый ул.
Шуннан ап-ак сөтләр ясап,
Көн дә безгә ташый ул.
(Сыер)
Канатлары кашың кебек,
Оялары — балчыктан.
Чебен-черки тотып кайта:
Балалары ачыккан.
(Карлыгач)
Әллә мөгезе борынга,
Әллә борын мөгезгә
Охшаганга, исемне дә
Кушканнардыр үзенә.
(Мөгезборын)
Пычкы, балта тотмый гына,
Ялгызы агач кисә.

Шундук суга чума үзе,
Куркыныч булды исә.
(Кондыз)

Дус булса да сөйләшми,
Күп ишетә, күп күрә.
Үзенә йорт төзедек,
Хезмәт иткәнгә күрә.
(Эт)
Гомер буе үргән ул,
Җепләр сузып йөргән ул.
Тозагында азык көтеп,
Шулай көнен күргән ул.
(Үрмәкүч)
Үзеннән зур йөк күтәреп
Чаба да чаба гына.
Ә өен күзәтә, менеп,
Үләннәр сабагына.
(Кырмыска)
Өрә белсә, кеше белән
Дус булырга уйлый ул.
Әкиятләр искә төшсә,
Елый-елый улый ул.
(Бүре)
Агачлардан агачларга
Мин бик оста сикерәм.
Чикләвек, нарат күркәсе
Ашап кына көн күрәм.
(Тиен)
Гомерем озын, үзем — нык,
Ябалдашларым да киң.
Чикләвекләрем бар хәтта,
Йә, кайсыгыз миңа тиң?!
(Имән)
Хәйләкәр дип тә йөртәләр,
Ялагай дип атыйлар.
Туны белән койрыгын
Бөтен җирдә мактыйлар.
(Төлке)
Кышлар буе өендә
Йоклый көнен-төнен дә.
Бик яратканга күрә,
Төшенә дә бал керә.
(Аю)
Кабан күлендә яшәми,
Урманнарда көн күрә.
Балаларын ияртә дә
Чирәм җирләрне сөрә.
(Кабан дуңгызы)

Гел сыер инде үзе,
Тик тармаклы — мөгезе.
(Поши)
Үзем куркак булсам да,
Балалар бик ярата.
Хәтта шигырь сөйлиләр
Мин наянга карата.
(Куян)
Камчы кебек шуышам,
Күренмәскә тырышам.
Мине борчып йөрмәгез,
Ялгыш баса күрмәгез.
(Елан)
Тауларда кеше сыярлык
Тишекләр ясый ала.
Җәен азык туплый, кышка
Тирән йокыга тала.
(Бурсык)
Бодайларны, арышларны
Җыеп куя өненә.
Шулай әзерлек чарасын
Күрә ул кыш көненә.

Арт аякларына басып
Сызгыра бар көченә.
Күз ачканчы кереп чума
Оясының эченә.
(Йомран)
Су буенда туебыз,
Чебен-черки — сыебыз.
(Бака)
Никтер миңа бирәр матур
Исем дә тапмаганнар.
Җир астыннан йөргәнгәме,
Сукыр дип атаганнар...
(Сукыр тычкан)
Мин үзем усал да түгел,
Тик тоталар читлектә.
Сезнең кебек сөйләшергә
Өйрәнермен ничек тә.
(Тутый кош)
Киемнәре: ыңгырчак һәм
Камыт, дуга, дилбегә.
Инде ничә гасыр буе
Кешеләргә бил бөгә.
(Ат)
Әрекмәндәй зур колак,
Аяклары — бер колач.
Борыны җиргә тигән,

Килгән ул ерак илдән.
(Фил)
Муен булса, шундый булсын:
Башым һәрчак югары.
Миннән биек җәнлекләрне
Күргәнегез юк әле.
(Жираф)
Безнең сурәт мөһерләргә,
Диварларга уелган.
Саныбыз кимеп барганга,
Безне аулау тыелган.
(Барс)
Киекләрнең патшасы мин,
Курыкмагыз мин барда.
Рөхсәт бирдем кешеләргә
Исемемне кушарга.
(Арыслан)
Гайрәт, җитезлек ягыннан
Арысланга бирешмим.
Буйлы киемемне салмыйм,
Яшим шушы килеш мин.
(Юлбарыс)
Дөньяда мин иң еракка,
Биеккә сикерүче.
Баламны сумкамда гына
Үстереп җиткерүче.
(Көнгерә)
Ерткычның да ерткычы ул,
Күлләрдә качып ята.
Кошлар тешне чистартсын дип,
Авызын ачып ята.
(Крокодил)
Башта күктә очып йөри,
Аннан җиргә елыша.
Тизрәк тотып калабыз, дип,
Балалар җыелыша.
(Кар)
Кешеләр дә, безгә охшап,
Салкында су керәләр.
Яланаяк карда йөреп,
Бәкегә сикерәләр.
(Морж)
Кешеләрнең дуслары без,
Салкыннарга түзәбез.
Канатларны ишкәк итеп,
Чумабыз да йөзәбез.
(Пингвин)
Бакчабызны тычканнардан,
Корткычлардан саклый ул.

Энәләре күп булса да,
Беркемгә дә сатмый ул.

(Керпе)

Бер карасаң, тышта йөри,
Бер карасаң — йортта ул.
Йортым ерак калмасын, дип,
Аркасында йөртә ул.

(Ташбака)

Йөген төяп челләдә,
Армый йөри чүлләрдә.

(Дөя)

Типсә тимер өзәр ул,
Чапса җилне узар ул.

(Тәвә кошы)

Кош-корт, җәнлек, үсемлекләр,
Бетәбез дип торганда,
Бирешмәскә булганнар:
Саклар диеп, яклар диеп,
Аңа кереп тулганнар.
(«Кызыл китап»)

ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННОЕ ИЗДАНИЕ
Для детей и юношества
Музагит
(Ахметзянов Музагит Загитович)
УМНЫЙ РАССУДИТ...
Загадки
(на татарском языке)
Бизәлеш редакторы *Л. С. Золондинова*
Техник редакторы *Л. И. Матвеева*
Компьютерда биткә салучысы *Л. Г. Зиргизова*
Корректоры *Р. Ә. Фәйзуллина*
Рәсемнәрне компьютерда эшкәртүче *Л. Р. Вафина*
Оригинал-макеттан басарга кул куелды 09.06.2003. Форматы 84ә100$^1/_{16}$.
Офсет кәгазе. «Школьная» гарнитурасы. Офсет басма. Шартлы басма табагы 4,68 + форз. 0,39. Нәшер-хисап табагы 3,26 + форз. 0,7.
Тиражы 8000 д. Заказ Я-242.
«Мәгариф» нәшрияты. 420111. Казан, Бауман урамы, 19.
Издательство «Магариф». 420111. Казань, ул. Баумана, 19.
Тел./факс (8432) 92-57-48.
http://magarif.kazan.ru
E-mail: magarif@mail.ru
«Идел-Пресс» полиграфия-нәшрият комплексы.
420066. Казан, Декабристлар урамы, 2.